

GENS RULANDICA

Egy híres német orvoscsalád magyar vonatkozásai

WIX GYÖRGYNE

Bizonyára sok szerzővel fordult már elő, hogy olyan téves adatot helyesbített, amely első ízben közismert, tekintélyes forrásban szerepelt, s amelyet aztán hosszú időn át számos későbbi közlésben lehetett vizontlátni. Minél ismertebb volt a név, amely az első közlés mögött állt, annál hosszabb az annak hitelt adók sora. Régi magyarországi szerzők életadatait kutatva egy bővebb összeállítás számára, gyakran kellett tapasztalnom, hogy — különösen névazonosságok esetében — milyen könnyen esnek ilyesfajta tévedésbe még egészen kiváló, gazdag adatanyagot feldolgozó szerzők is.

A német, magyar és szlovák orvostörténet számára ismert a 16—17. századi *Ruland* család, amely pusztán azért, hogy tagjai mintegy száz esztendő alatt, tehát viszonylag rövid időszakban működtek, valamennyien orvosként (ráadásul különösen a Martin és Johannes keresztnéveket kedvelték) jó alapot szolgáltatott ilyesfajta téves adatközlésre. Mivel a családnak több magyar vonatkozása is van, megérdemli ezek összefoglalását, s egyúttal az eddig makacsul fel-felbukkanó téves közlések helyesbítését. Ennek során az egyik legismertebb Ruland, *Ruland János Dávid* életadatai teljesen más megvilágításba kerülnek s egy részük egy másik, eddig nem ismert, ugyancsak Magyarországon működött orvos, Ruland János személyéhez kapcsolódik.

Lauingen. A Ruland család története, legalábbis az itt ismertetett időszakban, Lauingenhez kötődik. Érdeemes éppen ezért először erről a kis német városról megemlékezni, annál is inkább, mert szoros kapcsolatai voltak Pozsonnyal. Lauingenről azt olvashatjuk a Révai lexikon 1915-ben megjelent 12. kötetében, hogy „város a bajorországi Schwaben kerületben..., késői gót ízlésben épített templommal, amelyben a pfalz-neuburgi hercegek kriptája van, és egykori hercegi kastéllyal (1390-ből), amely most kórház”.¹ Pfalz-Neuburg a 17. század elején önálló hercegség volt, s az uralkodó herceg, a protestáns *Philipp Ludwig* „Pfalzgraf” meglehetősen szoros kapcsolatban állt Pozsony városával. Amikor a bécsi béke után, 1606-ban a protestánsok vallásgyakorlása lehetővé vált, a pozsonyi evangélikusok *Philipp Heilbrunner*hez az akkor rendkívül híres lauingeni gimnázium rektorához és ottani első paphoz fordultak. A levelet, amelyben iskola és papi hivatal felállításához kértek alkalmas személyeket, először a felvidéki evangélikus lelkészekre vonatkozó adatok szorgos gyűjtője, *Johann Samuel Klein* közölte.² A kérés meghallgatásra

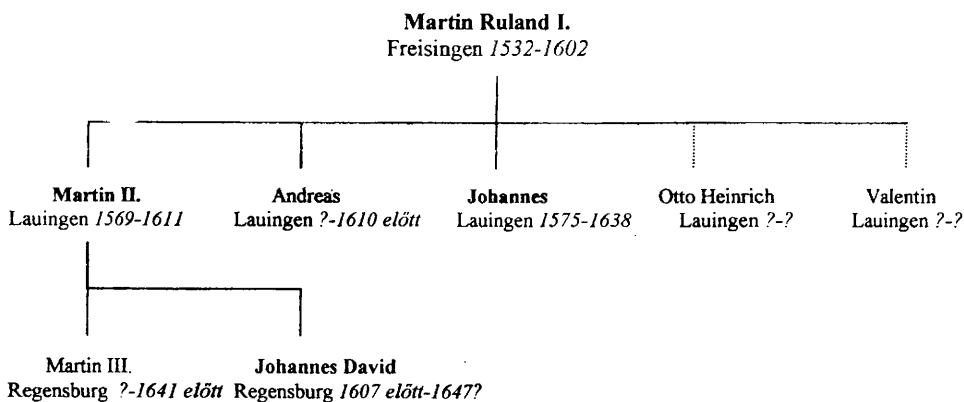
¹ *Révai Nagy Lexikona*. 12. köt. Bp. 1915. 538.

² Klein, Johann Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger...* Bd. 1. Leipzig — Ofen 1789. 35—38.

talált. *Adam Dettelbach* (Tettelbach) diakónusként, *David Kilger* rektorként érkezett Lauingenből, már 1606-ban. 1608-ban pedig ugyancsak Lauingenből érkezett Pozsonyba elsőpapnak *Simon Heuchelin*. A város 1609-ben alázatos levélben köszöni meg a hercegnek, hogy oly kiválóan képzett és alkalmas személyek Pozsonyba jövetelét tette lehetővé. (Egyúttal kéri a herceget, hogy Heuchelin családjá és javai Pozsonyba juttatására mielőbb kegyeskedjék parancsot adni.³)

A híres pozsonyi evangélikus gimnáziumot is lauingeni mintára kívánták megszervezni, ez az elképzelés azonban rövidesen módosult.⁴

Így lehetett Pozsonyban városi orvos is egy lauingeni Ruland.

A Rulandok családfája

A Rulandok, legalábbis a híres Rulandok történetének kezdete ugyancsak Lauingenhez kötődik. Az első ismert és talán egyszersmind a leghíresebb Ruland itt tett szert hírnévre.

Martin Ruland sen. Freisingen, *1532—†Prága 1602⁵

Híres orvos és alkimista volt, Philipp Ludwig herceg, majd Rudolf császár és magyar király udvari orvosa, emellett a nagyhírű gimnázium tanáraként is működött Lauingenben. Jeles hellénista is volt, olyannyira, hogy hírért a távoli Erdélybe is eljuttatták a külföldi irodalmat jól ismerő tudós nyomdászok. Rendhagyó görög ígéket ismertető nyelvtanát Brassóban feltehetően már 1554-ben megjelentette *Valentin Wagner*, bár csak a Honter nyomdából 1564-ben kikerült kiadásból ismerünk példányt.⁶

Orvosi működésének is van magyar vonatkozása. *Rayger Károly* neves pozsonyi orvos 1691-ben, Frankfurtban az alábbi művet jelentette meg:

³ Klein: *i. m.* Bd. 1. 118—119.

⁴ Markusovszky Sámuel: *A pozsonyi ág. ev. hitv. lyceum története.* Pozsony 1896. 7—14.

⁵ Jöcher, C. G.: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon...* Bd. 3. Leipzig 1751. 2306—2307. *Allgemeine Deutsche Biographie.* Bd. 29. Leipzig 1859. 634—635.

⁶ *Régi Magyarországi Nyomtatványok. 1473—1600.* (1. köt.) Bp. 1971. — RMNy 104 A; RULAND, Martin: *Sylvula complectens eruditam et copiosam enumerationem verborum heteroclitorum, anomalorum et defectivorum in lingua Graeca...* desumpta ex Rulando. Coronae 1554. Typ. Wagner. — XX. századi (nyomdatörténeti) adatok alapján feltételezett kiadás. RMNy 198 Ugyanez. Coronae 1564, Typ. Honter.

*SPINDLER, Paulus: Observationum medicinalium centuria, a D. Paulo Spindlero hic Posenii quondam consignata, nunc collecta, in ordinem redacta, scholiis propriisque observationibus aucta. Accessit D. MARTINI RULANDI Sen. Thesaurus medicus. Continens aurea medicamenta pro omni aetate et sexu contra omnes morbos, longo tempore collectus et conscriptus pro filiis suis omnibus cum notis hinc inde interspersis studio et opera CAROLI RAYGERI M. D. ... Francofurti ad Moenum, Typis et sumpt. Philippi Fieveti Bibl. Anno M.DC.LXXXI.*⁷

Rayger előszavából nemcsak az derül ki, hogy ezt a *Thesaurus Medicus*-t az idősebb Ruland a fiai számára írta, hanem az is, hogy az ifjabb Ruland leszármazottja, *Joannes David Ruland* hagyta Spindlerre. *Duka Zilyomi Norbert*, a felvidéki orvostörténet ismert kutatója terjedelmes cikket szentelt egy kéziratnak, amely feltehetően azonos a Spindler által örökölttel.⁸

A pozsonyi ev. liceumban őrzött kézirat orvosi jegyzet, amelyet Ruland sen. írt fia számára — írja Duka Zólyomi. A kéziratot feljegyzések az ismertetés szerint gyakorlati példákat, esetleírásokat tartalmaznak, s a gyógymódon van a hangsúly, nem a gyógyszerek összetételén. Duka Zólyomi feltételezi, hogy az 1593-ban íródott összeállítással az idősebb Martin (aki ekkor 60 évesnek mondja magát) még meglehetősen kezdő orvos fiát akarta segíteni. Az ifjabb Martin ugyanis ekkor készült átvenni a városi orvos hivatalát Regensburgban.

Az ifjabb Martin — írja Duka Zólyomi — 1611-ben pestis áldozata lett, s a kézirat feltehetően öccséhez került. Duka Zólyomi úgy gondolta, hogy ez az öccse Johann David volt, bár feltűnt neki, hogy Johann David csak 1641-ben, tehát az ifjabb Martin halála után 30 évvel írta be a kéziratba possessori bejegyzését: „*Sum Joannis Davidis Rulandi, Philosophiae ac Med[icinae] Doct[oris] M[ense] Martio Anno D. (Chrysoforias) 1641.*” Mint később látni fogjuk, ez a fivér nem Joannes David volt, hanem az ifjabb Martin igazi öccse, Johann Ruland pozsonyi orvos, s csak az ő halála után került az idősebb Martin kézírata az ifjabb Martin fiához, Johann Davidhoz.

A Spindler-féle kiadvány címéből és előszavából egyaránt azt olvashatjuk ki, hogy Martin sen. fiai számára állította össze a *Thesaurus Medicus*-t. Több fia is lehetett, ugyanis az egyetemi anyakönyvekben és bibliográfiákban ebben az időszakban öt közel egyidős olyan Ruland szerepel, aki Lauingenbe való. Mindegyik orvosnak készült, így nem lehetetlen, hogy valamennyien Martin Ruland senior fiai voltak. A tübingai egyetem matrikulája szerint Martin jun. 1583-ban iratkozott be, míg Andreas 1597-ben, Joannes 1600-ban, Otto Heinrich pedig 1609-ben.⁹ Találkoztunk még egy lauingeni Rulandusszal: Valentin Bázalben 1604-ben disszertált; orvosi témájú disszertációja egy gyűjteményben 1618-ban jelent meg.¹⁰

⁷ RMK III. 3684, 6987 — Rayger előszavából: „Adjeci aliud MS. Martini scilicet Rulandi Sen. Thesaurum medicum pro filiis suis conscriptum, & nostro D. Spindlero ab authoris ex filio Martino Rulando Medico Caesareo nepote Joh. Davide Rulando per testamentum relictum...”

⁸ Duka Zólyomi, Norbert: Ein ärztliches Vademecum der Ärztefamilie Ruland aus dem 16. Jahrhundert. *Sudhoffs Archiv*, Bd. 61. Heft 3. (1977). 281—297.

⁹ *Die Matrikel der Universität Tübingen*. Bd. 1. 1477—1600. Stuttgart 1906. 618. Nr. 199.99; 739. Nr. 227/58; Bd. 2. 1600—1710. Tübingen 1953. 3. Nr. 16.848; 55. Nr. 18.268.

¹⁰ Mundt, Hermann—Wichert, Konrad: *Bio-bibliographisches Verzeichnis von Universitäts- und Hochschul-drucken...* Bd. 3. München etc. 1977. 32.: Ruland, Valentin (Lauingen): *Agonisma philosophico-medicum de procreatione hominis et procreantis matris purgatione*. In: *Decad. I. disputationum medicarum select.* Basel 1618.7 B[ätter] Diss. 1. VI. 1608.

Martin Ruland jun. Lauingen. *1569—†Prága 1611

Nagyon tehetséges ifjú lehetett: 1583-ban, 14 évesen iratkozott be a tübingai egyetemre, s Jöcher szerint 1587-ben 18 esztendősen, Bázelen nyeri el a doktori címet.¹¹ De találkozzunk még nevével egy jénai disszertáció szerzőjeként 1591-ben, amikor fémek egymásra gyakorolt hatásáról írt.¹²

Mint korábban említettük, 1594-ben már városi orvos (*Stadt Physicus*) Regensburgban, majd 1607-től ő is Prágában *Rudolf* császár udvari orvosainak egyike. *Szathmáry László* alkimistákról szólva említi *Rudolf* császár orvosai közt a Ruland nevet is, aki egyaránt lehetett apa és fia. „*Ott lézengett*” — írja *Szathmáry* — „*egy csomó orvos, akik néha gyógyászáttal is foglalkoztak, de rendszeren aranycsinálással.*”¹³ Az ifjabb Martin jénai disszertációja ugyan alkimistára utal, mégis elsősorban orvostudománnyal foglalkozott. Ennek némi magyar vonatkozású emlékeként két tanulmányáról tudunk, melyeket az ún. *morbus Hungaricus*-ról írt:

De perniciosa Luis Ungaricae tecmarsis et curatione. Francofurti 1600.

De morbo Ungarico recte cognoscendo et foeliciter curando. Lipsiac 1610.

Ez a *morbus Ungaricus* vagy *Hungaricus*, magyar betegség vagy magyar láz, a 16—18. században divatozó elnevezése egy háborús területeken, így elsősorban „hazánkban akkor honos bélfertőzésnek, melynek pontos mibenlétét nem sikerült megállapítani. Egyszerűség kedvéért általában a tífusszal azonosítják.” — írja az *Orvosi Lexikon*.¹⁴ Tekintettel arra, hogy a betegség igen elterjedt volt, a háborús viszonyok közepette elsősorban a katonák között szedett sok áldozatot. Rulandnak a betegség felismerése és gyógyítása tárgyában írott tanulmányai tehát nagy érdeklődésre tarthatnak számot. (A kóresetek között egyébként testvérének *Andreas Ruland* regensburgi orvosnak betegségét és halálát is leírja.¹⁵)

Az ifjabb Martin Rulandnak két orvos fiáról tudunk: *Martin* és *Johann David* már nem Lauingenben születtek, hanem Regensburgban, apjuk ottani működése idején.

A legifjabb Martin Ruland. Regensburg, *?—†?

Nevét először ugyancsak a tübingai matrikulában találjuk meg: „*Martinus Rulandt Ratisbonensis*” 1621-ben iratkozott itt be, majd tanulmányait *Wittenberg*-ben folytatta. Láthatjuk az anyakönyvben, hogy „*Martinus Rulandus Imbriopolitanus [Regensburg] Boius*” 1627-ben „*Med[icinae] et artis Paeoniae stud[iosus]*” volt.¹⁶

Ennél többet nem sikerült kideríteni róla. Feltehetően fiatalon halt meg, különben a már többször emlegetett id. Ruland-féle orvosi kézirat nem öccse *Johann David* tulajdonába került volna, hanem ő öröklé.

Legifjabb *Martinnal* a *Mártonok* sora lezárul, s eljutunk a *Jánosokhoz*.

¹¹ Jöcher, C. G.: *i. m.* Bd. 3. 2307. — *Allgemeine Dt. Biographie i. m.* Bd. 29. 635.

¹² Mundt—Wichert: *i. m.* Bd. 3. 32.: Ruland, Martin d. J.: Syrraxis metallike prote in qua agitur de definitione, causis et adiunctis metallorum fere communibus. Jena. 2. I. 1591.

¹³ Szathmáry László: *Magyar alkemisták.* Bp. 1928. (Hasonmás kiad. Bp. 1987.) 274—275.

¹⁴ *Orvosi Lexikon.* 3. köt. Bp. 1972. 334.

¹⁵ Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek.* 3. köt. Bp. 1931. 1085. sz. (300.) — *Morbus Hungaricus* címszó.

¹⁶ *Martikel Tübingen i. m.* Bd. 2. 133., Nr. 20.373 — *Album Academiae Vitebergensis.* Jüngere Reihe Teil 1. 1602—1660. Magdeburg 1934. 317., 1627. 431.

Weszprémi István *Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia* című 1774-ben Lipcsében megjelent életrajz-gyűjteményében találkozunk az első idevágó adatokkal. Az új kiadás magyar fordításában Weszprémi közlése a következő:¹⁷

73. RULAND JÁNOS DÁVID, ifj. R. Márton regensburgi városi orvos fia, Wittenbergben nyerte el a bölcselet- és orvosdoktor címet. Aztán Pozsonyban lett városi orvos, méltóságos iktári Bethlen István gróf pedig udvari orvosává fogadta, s igen meleg ajánlatára II. Ferdinánd magyar nemességgel adományozta meg 1622-ben. Pozsonyban halt meg 1648. október 21-én 63 éves korában. A pozsonyi evangélikus temetőben ez a kőbe vésett sírfelirat olvasható róla:

*Itt a
nemes családjából már negyedik
szerencséskezű orvosnak,
RULAND JÁNOSNAK,
eltemetett halandó részeit
látod, járókelő.
De e szűk kőszirban nincsenek benn
halhatatlan lelki képességei
63 évet élt.
Okt. 17-én halt meg
1648-ban.*

*Míg éltem, legyűrém a halált: gyógyszerert adogattam;
most se került fölibém: így léssen éltem örök.*

Ezek után Weszprémi felsorolta azokat a műveit, amelyekről tudomása volt; disszertációját, de az év megjelölése nélkül, továbbá a *Pharmacopoea nova* c. művének nürnbergi kiadását, végül pedig azt írta, hogy Ruland János Dávid folytatta, befejezte és kéziratban hagyta hátra apjának, Martin Rulandnak *Empyrologia*-ját.

Ebben az életrajzban két János életét olvastotta eggyé Weszprémi. Az egyik János (János Dávid) volt az, aki Regensburgban született, s apja az ifjabb Martin volt. Egyetemi tanulmányait Wittenbergben végezte, s az ő műve a fent említett disszertáció és a *Pharmacopoea nova*, ez a „belsőgyógyászat”, amellyel a szegényeknek kívánt gyógyszerert juttatni emberi és állati ürülék felhasználásával.

Ezzel szemben a pozsonyi orvos, aki 1622-ben nemességet is kapott, s akinek sírversét Weszprémi — mint látni fogjuk: hibásan — közli, egy másik János („csak” János), az ifjabb Martin testvére.

Ez a Weszprémi-féle életrajz napjainkig egyetlen személyre, Ruland János Dávidra vonatkoztatva élt tovább. Már Szinnyi József ezt bővíti tovább egyrészt a sírfelirat alapján kiszámított születési évvel és egy 1604-ben megjelent halotti „oratio”-val:¹⁸ *Ruland János Dávid*, bölcseleti és orvosdoktor, szül. 1585-ben Regensburgban; a wittenbergi egyetemen tanulta a bölcseletet és orvostudományokat és mind a kettőből doktori rangot nyert. Mint

¹⁷ Weszprémi István: *Succincta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia*. — Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. 1. köt. (1. száz.) ford. Kövári Aladár. Bp. 1962. 317—321. — Az eredeti, első kiadás: *Centuria I*. Lipsiae 1774. 158.

¹⁸ Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. 11. köt. Bp. 1906. 1388—1389.

gyakorló orvos Pozsonyban telepedett le, hol *Bethlen István* gróf udvari orvosa lett és *II. Ferdinánd* királyt is gyógyította. 1622-ben magyar nemességet kapott és Alsó-Ausztria rendes orvosa is volt. Meghalt 1648. okt. 17. Pozsonyban 63 éves korában. A pozsonyi ág. ev. temetőben levő sírköfeliratát közli Weszprémi. — Munkái: 1. *Dissertatio medica*. Praes. Sennerto, De Vrinis, earumque differentiis. Vittebergae, ... — 2. *Oratio Luctuosa*. In Immaturam Obitum ... Dni Francisco De Nadasd ... Qui pie et placide ex hac miserarum valle migravit 4. Januarii Anno 1604. Keresztur, 1604. — 3. *Pharmacopoea Nova...* Leutschoviae 1644. — Kéziratban maradt: *Empyrologia*.

A továbbiakban Szinnyei felsorolja az irodalmat, amely Rulandot tárgyalja, első helyen természetesen Weszprémit említve. Ez a fent szó szerint idézett életrajz az, amelyet későbbi szerzők egész sora mind a mai napig átvész.¹⁹

Szinnyei új adata a születési éven kívül az alább következő, Szinnyeinél 2. számot viselő nyomtatvány címlapjából adódik. (A leírást és az azt követő szöveget a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* 2. kötete 914. sz. tétele szerint közöljük.²⁰)

„*RULAND, Joannes: Oratio luctuosa in immaturvm obitvm... Francisci de Nadasd, perpetvi terrae Fogaras et comitatum Castriferrei et Sopronie(n)sis comitis, sacrae caesariae regiaeque maiestatis consiliarij, agazonum per Hungariam magistri nec non cis Danubinarum partium supremi capitanei etc., qui ... migravit 4. Ianuarij an(n)o 1604. ... Franciscus Dersfi de Zerdahel, comes comitatus Sarosdiensis, haec apponi iussit. Per Ioannem Rulandum artis medicae doctorem et illustrium Austriae inferioris medicum ordinarium ... MDCIII. Kereszturini, 1604. Manlius.*”

A negyedrészt, 4 számozatlan levélből álló nyomtatvány már *Szabó Károlynál* is szerepelt (RMK II. 322).

A pontos terjedelem, majd a korábbi leírásokra való hivatkozás után a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* rövid tartalmi magyarázata következik, s végül a szerzőre vonatkozó tudnivalók imígyen:

„*A regensburgi születésű Johann Ruland Wittenbergben lett bölcseleti és orvosdoktor. Már mint gyakorló orvos Pozsonyban telepedett le, magyar nemességet is kapott, amellelt Alsó-Ausztria hivatalos orvosa is volt. 1648-ban Pozsonyban halt meg, ott is temették.*”

Ha hitelt adnánk Szinnyeinek, ill. az ő megállapításait átvett RMNy leírásnak, akkor az derülne ki, hogy az 1585-ben született Ruland János (Dávid) 19 esztendősen már orvosi diplomával rendelkezett és Alsó-Ausztria hivatalos orvosa volt. (Ezen már az RMNy szerkesztői is eltűnődhetnek, ezért hagyhatták ki Ruland életadataiból a születési évet.) E sorok írójának halvány kételyeit *Fabó Andrásnak Adalékok Czwittingerhez* c. írása erősítette meg,²¹ ahol a következőket olvashatta „*Ruland János orvostudor*”-ról: „*Övé: Oratio luctuosa...*” s a pontos leírás. Utána, Ruland Márton címszó alatt: „*a pozsonyi ág. ev. temetőben egy sirra fektetett kő réztábláján következő sírirat olvasható:*

¹⁹ *Révai Nagy Lexikona*. 16. köt. Bp. 1924. 437. — *Magyary-Kossa Gyula: i. m.* 3. köt. Bp. 1931. 360., 4. köt. Bp. 1938. 438. lábjegyzet., *Vámosy István: Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban*. Pozsony 1901. 47—52., *Magyar életrajzi lexikon*. 2. köt. Bp. 1969. 553., *Waczulik Margit: A túlülő világ magyarországi hírmondói XV—XVII. század*. Bp. 1984. 324—326., *Kuzmík, Jozef: Slovník autorov slovenských ... Zv. 2.* Martin 1987. 640—641., *Slovensky Biografický Slovník ... Zv. 5.* Martin 1992. 142.

²⁰ *Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy)* 2. köt. 1601—1635. Bp. 1983. 914 sq.

²¹ *Fabó András: Adalékok Czwittingerhez*. In: *Új Magyar Athenás. Újabbkori magyar protestáns egyházi írók életrajgyűjteménye*. Bp. é.n. 583—584.

Vides. Viator.
Joannis Rulandi.
Medici. felicissimi.
Nobilissima. hac. prosapia
Quarti.
Hic. sepositum.
Quidquid. mortale. fuit.
Sed.
Immortales. animi. dotes.
Haec. lapidis. augustia. non. capit.
Vixit. annos. LXIII.
Obiit. XVI. cal. non.
 (M. D. C.) (Rulandék czimere) XXXVIII.

Devici mortem, dum vixi, pharmaca dando,
Nec jam succumbo: mors mihi namque. salus.

Fabó tehát Ruland Jánosról beszélt és nem János Dávidról. Írása Szinnyi munkájánál korábbi, de már részletesen idézi az *Oratio luctuosa* címlapszövegét. Ugyanakkor a szó legszorosabb értelmében „pontos” sírfelirat-másolatban római számmal írja le az 1638-as évet a halálozás évének, egy x-szel kevessebbel, mint Weszprémi. *Magyary-Kossa* meg is rója ezért a szerinte téves évszámért.²² Fabó azonban élt Pozsonyban, s módjában állt pontosan lemásolni Ruland sírkövének feliratát, amit nemcsak a szöveg központozása és tördelése bizonyít, hanem az is, hogy a sirra fektetett kő réztáblájáról olvasta le, míg Weszprémi csak „kőbe vésett” feliratot említ.

Fabó 1638-as évszámának helyességéről e sorok íróját véglegesen egy halotti búcsúztató győzte meg. Az *RMK* III-hoz kiadott „Pótlások” 4. füzetében 7597. szám alatt szerepel a következő leírás:²³

„WEGELIN, Josua: *Medice cura Teipsum, Das ist. Artzt hilf dir selber. Erörtert... bey dem letzten Ehren-Gedächtnüss des weiland Edlen... und hochgelahrten Herrn Johannis Rulandi, Medicinæ Doctoris... so wol bey des löblichen Königreichs in Nieder-Hungarn Frey- und Haupt Stadt Pressburg gewesenenen Physici. Als welcher An. 1638. den 6 (16.) Octobris im neuen Freudhoff daselbst ... bestattet worden, seines Alters in Climacterico Magno als 63. Jahr. Deme durch folgenden discurs parentiret M. Josua Wegelin, Pfarrer und Senior des Evangelischen Minist. und Contub. zu Pressburg. Leipzig — Breslau (1638). [Chronostichon.]*

A „Pótlás” forrása ebben az esetben *Németh S. Katalin* a wolfenbütteli *Herzog August Bibliothek* hungarikumairól készült és címlapmásolatokat is bemutató összeállítása volt.²⁴

²² *Magyary-Kossa i.m.* 4. köt. Bp. 1940. 238. — *Magyary-Kossa* itt Fabó Andrásnak a Figyelő 18. kötetében megjelent följegyzéseire hivatkozik.

²³ Szabó Károly—Hellenbrant Árpád: *Régi Magyar Könyvtár III. köt. Pótlások, kiegészítések, javítások.* 4. füzet. (Összeáll. Dörnyei Sándor és Szálka Irma.) Bp. 1993. — 7596. sz.

²⁴ *Németh S. Katalin: Ungarische Drucke und Hungarica 1480—1720. Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel.* Teil 3.: S—Z. München etc. 1993. 766., No. H. 2274.

Medice cura Te ipsum,

Das ist.

Arzte hilf dir selber.

Erörtert

Nach dem gemeinen Spruch, Wort/Aber den H. Wösten Christi

Luc. 9. cap. v. 23.

Ἐρχε μοι, ἰατρὲ, θεράπευσόν σ' αὐτόν...

Von dem letzten Ehren-Gedächtniß

Des weiland Kölen/Ehrenvesten/GroßAchtbarr
vnd Hochgelahrten Herrn

JOHANNIS RULANDI,

Medicinæ Doctoris, vnd vielsährigen Practici selbiger Fa-
cultet, so wol bey des löblichen Künigreichs in Nieder-Hungern Frey-
vnd Haupt Stadt Pressburg, gewesenem Physici.

Als welcher An, 1638. den 6. (16.) Octobris nach Mittage/zwischen
1. vnd 2. Uhren sanfft vnd still. aus dieser Welt/ durch den zeitlichen Tod
abgefodert/ vnd hernach den 10. 20. Octob. in neuen Frendhoff daselbst

Christlich zur Erden bestattet worden/ seines Alters in Climate-
rico Magno als 63. Jahr.

Deme durch folgenden discurs parentiret

M. JOSUA VVEGELIN, Pfarrer vnd Senior des
Evangelischen Minist. vnd Concur. zu Pressburg.

Theodoretus Episcopus Cyrensis ad Græ-
cos infid. Sermi 6. de Dei provid. p. 100. lib 42.

Hos medicos maxime laudare solent: non qui nos quidem hinc misistis curandes
ægros committunt; sed qui pallium deponunt, interulamq; succincti suis
ipsi manibus terram accipiunt, ulcusq; si sit opus, incidunt, nec, factorem
ulceris averantur, sed autem profluentem tantum excipiunt, spongiâq;
inspergunt, & unguenta eumpringunt. ~~...~~ remedia multa conficiunt,
q; adhiberi Medicinæ læa jubet.

L'cipzig/

Diß haben so gestalt nach christlichen GeVverben
JVLIA Cremler Verlegerin Dr. L. V. Wegelin Erbten.

Ebből a közlésből egyértelművé vált, hogy Pozsonyban egy olyan Johannes Ruland nevű orvos élt, aki 1638-ban, 63 éves korában hunyt el és így nem lehetett azonos azzal a Joannes David Ruland-dal, akinek *Pharmacopoea Nova*-ja 1644-ben jelent meg, a mű előszava pedig 1641-ben kelt. (Elképzelhető, hogy Weszprémi azért toldotta meg a XXXVIII-at egy X-szel, mert saját korábbi feljegyzését tévesnek ítélte, hiszen így nem illett volna bele Ruland János Dávid életrajzába.) Mintegy kiegészítésként említsük még meg, hogy a Wegelin-féle halotti megemlékezés dátuma nem lehetett elírás, hiszen annak szerzője, a talán leghíresebb pozsonyi német evangélikus lelkész és esperes 1640-ben maga is elhunyt.²⁵

A fentiek fényében megkíséreltük a két, immár különvált Ruland János és János Dávid életének adatait némiképpen tisztázni.

Ruland János. Lauingen, *1575—†Pozsony 1638

A régi egyetemi matrikulákból annyit tudhatunk meg, hogy egy Johannes Rulandus Lauinganus 1600. XI. 8-án iratkozott be a tübingai egyetemre, majd 1603-ban a bázeli egyetem következett, ahol 1604-ben doktorrá avatták.²⁶ A bázeli anyakönyv 3. kötetének *Nachtrag*-ja szerint lehetséges, hogy ez a Ruland azonos az 1575-ben született pozsonyi orvossal és városi fizikussal, aki 1638-ban halt meg.²⁷

Bizonyos kétségeink támadhatnak afelől, hogy aki 1604-ben Alsó-Ausztria hivatalos orvosa lehetett, azonos-e az 1604-ben Bázélben doktorálttal. *Payr Sándor* soproni várostörténésznél találunk utalást arra, hogy Ruland János már 1600-ban pereskedett *Kober Tamás* (Tóbiás!) soproni orvossal, de az osztrák „*Landschaft*” kibékítette őket.²⁸ Ugyanitt olvashatjuk, hogy Rulandus János bécsújhelyi orvos ajánlotta Sopronba konrektornak *Klovovius Jánost*, aki aztán 1612 és 1624 között Sopronban működött. A kétségeket erősítheti, hogy az egyetemi matrikulák átnézésakor a Joannes Rulandus névre bukkantunk Padovában 1588-ban, Bázélben már 1590-ben, nemcsak 1603-ban, de a bécsi egyetem anyakönyvében is szerepel egy 1587-ben, igaz, ez *Schuidinensis Silesius*.²⁹

Payr mindenesetre azonos személynek tartotta a bécsújhelyi orvos Rulandot a később Pozsonyban működővel. S azt is tudjuk, hogy abban az időben több egyetemen is hallgattak medicinát az orvosok, miközben több éves szünetek is voltak. Mivel pedig akkoriban igen kevés volt a tanult orvos, sok a borbély, felcser, az egészen kezdő orvosok is könnyűszerrel kaphattak hivatalos állást. Noha tehát nem zárhatjuk ki teljes biztonsággal azt, hogy a Bécsújhelyt működő hivatalos orvos és a Pozsonyban letelepedett két különböző személy,

²⁵ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav. és bőv. kiad. Szerk. Ladányi Sándor. Bp. 1977. 694.

²⁶ *Matrikel Tübingen i. m.* Bd. 2. 3. 1. 16 848 és *Die Matrikel der Universität Basel*. Bd. 3. 1601/02 — 1665/66. Basel 1962. 28.

²⁷ *Matrikel Basel i. m.* Bd. 3. Nachtrag. 749.1. 1603/14. „Vielleicht identisch mit Johann Rulandus *1575. 4. XII. Pressburg dr. med. u. Physicus †1638. 6/16. X. in Pressburg. Stolberg 3. 535.” — A bázeli hivatkozás alapja a „Katalog der fürstlich Stolbergischen Leichenpred. Sammlung”, amely jelenleg Wolfenbüttelben van, és feltehetően a Wegelin-féle halotti búcsúztatóra vonatkozik. Legalábbis jelzete erre utal: Lp. Stolberg 19244.

²⁸ Payr Sándor: *A soproni evangélikus egyházközség története*. 1. köt. Sopron 1917. 247. Itt említjük meg, hogy Sopron városának élénk kapcsolatai lehettek Regensburggal (pl. 1610 és 1632 között az ev. iskolának két rektora is onnan jött: Schwanshofer Kristóf és Hausmanner Kristóf). De Lauingennel is kapcsolatban kellett állniuk, hiszen Lackner Kristóf soproni polgármester *Corona Hungariae Emblematice Descriptio* c. műve 1615-ben Lauingenben jelent meg.

²⁹ *Matrikel Basel. i. m.* Bd. 2. 1532—1601. Basel 1956. 382.1. — *Die Matrikel der Universität Wien*. Bd. 4/1. Wien—Graz—Köln 1961. 19.

mégis az a valószínűbb, hogy egyetlen emberről van szó, s ő az, aki 1604-ben az evangélikusokat támogató *Dersffy Ferenc* felkérésére halotti búcsúztatót írt *Nádasdy Ferencről*.

1609-ben mindenesetre már Pozsonyban találjuk orvosként Joannes Rulandust. Fennmaradt ugyanis adat arról, hogy *Kessl Bálint* pozsonyi gyógyszerésztől, aki olcsó pénzen régi és romlott gyógyszereket vásárolt, s azokat árulta, Ruland városi „fizikus” követelésére ezt a készletet elkobozták.³⁰

Duka-Zólyomi Norbert megkísérelte összeállítani a pozsonyi városi orvosok jegyzékét; ő is 1609-ben említi Ruland Jánost városi orvosként, „*physicus ordinarius civitatis*”-ként szemben az ad hoc feladattal esetenként megbízott „*physicus in civitate*”-vel. (Utóbbiak a városban letelepedett, engedélyezett praxisú orvosok voltak.)³¹ Magyary-Kossánál azt az adatot is megtaláljuk, hogy „*Cascus János Pozsony város orvosa (bestellter Medicus) panaszkodik fizetésének leszállítása és elbocsátása ellen*” 1608-ban.³² Így felélelezhetjük, hogy Ruland 1608—1609 táján került ebbe a pozícióba. Tekintettel arra, hogy ekkor már a pozsonyi német ev. lelkész és az iskola rektora is Lauingenből származott, joggal vélhetjük, hogy Rulandot, mint honfitársukat, ők javasolták erre a posztra.

A városi orvos intézménye ebben az időben már meglehetősen szabályozott volt. A pozsonyi városi orvosnak például előírták, hogy külön szegényrendelést tartson, és a 17. században a városi orvosok már — bár nem kötelezően — megkezdték a gyógyszerészek, gyógyszerterek ellenőrzését is.³³ A városi orvosokat viszont az őket alkalmazó városi tanács ellenőrizte, ugyancsak szigorúan. Láttuk ezt a fentebb említett Cascus János esetében, de Rulandnál is ez tapasztalható. A Pozsony városi jegyzőkönyvben határozat áll arról, hogy Rulandot 1611-ben — ellenségei áskálódására — ugyan elmozdítják állásából, de kérésére, mivel szerinte a hibás gyógykezeléséről szóló rágalmak hamisak, a város úgy határoz, hogy az év végéig megmaradhat a fizikusi hivatalban, s ha továbbra is maradni akar, úgy azt is engedélyezik, de díjazás nélkül.³⁴ (A díjazásra vonatkozóan is maradt fenn adat: 1609-ben Ruland mint „bestellter Physicus” 156 birodalmi tallért kapott. A hivatalos városi orvos ezen kívül kényelmes lakást, tüzelőt és bort kapott.³⁵)

Lehetséges, hogy bár díjazás nélkül, de hivatalát Ruland még egy ideig gyakorolta. A következő ismert városi orvos, Jenisch Pál kinevezési okmánya 1615 jan. 5-én kelt.³⁶

Ruland János valóban híres orvos volt, akit nemcsak a pozsonyi betegek kerestek fel gyógyulásért. Lőcse város levéltárában maradt fenn egy levele, amelyet betegéhez, *Teufel Kristóf* lőcsei jegyzőhöz intézett.³⁷ Az 1637. április 30-án kelt igen érdekes levélben Ruland

³⁰ Magyary-Kossa *i. m.* 2. köt. Bp. 1929. 86.

³¹ Duka-Zólyomi, Norbert: The development of the district medical offices in Hungary from the Middle Ages to the 18th century. In: *The Town and State Physician in Europe from the M.A. to the Enlightenment*. Wolfenbüttel 1981. 134—135.

³² Magyary-Kossa: *i. m.* 3. köt. 312. 1121. sz. Itt a különböző elnevezések között bizonyos zavar van. Vámosy *i. m.* 83. 1. említi egy Joannes Coecus (Czekus)-t, aki „Spitalarzt” 1607-ben, aki azonos lehetett Cascus Jánossal.

³³ Hahn Géza: *A magyar egészségügyi története*. Bp. 1960. 13—14.

³⁴ Vámosy: *i. m.* 22. (2. sz. lábjegyzet): „P. A. 1611. június 17. 140. I. Über Ansuchen des Herrn Doctor Johannes Ruland wider seine Verläumder die ihm in seiner Cur hinterrücks fälschlich ausgeschrien und ihm höchlich verkleinert — beschlossen worden, dass man ihm dieses vollige Jahr noch das Physikatsamt passieren wolle, wenn er weiter bleiben und practiciren wolle, solle ihm dieses freistehn, doch ohne Besoldung.”

³⁵ Vámosy *i. m.* 26.

³⁶ Vámosy *i. m.* 304—305. Jenischius Paulus tisztii főorvosi kinevezési okmánya.

³⁷ Magyary-Kossa *i. m.* 3. köt. 352—353., 1279. sz. Johan[nes] Ruland D[octo]r levele Teufel Kristóf lőcsei jegyzőhöz „cursim datae ex Musaeo Posenien[sis] die 30. April 1637.”

nemcsak egy korábbi kezelésért kapott 12 birodalmi tallér kézhezvételét nyugtázza, de pacien-
se panaszaira 50 nagyobb és 50 kisebb pilulát is küld, részletes utasítással arra, hogy melyiket
mikor és miképpen vegye be. Egyúttal azzal nyugtatja meg betegsége kiújulása felől, hogy a
rendkívül hideg tél sokféle nyavalyát hozott elő.

Mint a Ruland János Dávidnak tulajdonított életrajzok között olvashattuk, Bethlen István
gróf — másutt *Bethlen Gábor* nevét említik — udvari orvosa volt, kinek ajánlására II. Ferdinánd
1622-ben magyar nemességgel jutalmazta meg.

Johannes Ruland arcképe

Az arcképen, amelyet 1623-ban metszett *Lucas Kilian* rézmetsző, már láthatjuk Ruland nemesi címerét.³⁸ Az a tény, hogy a neves augsburgi művész, aki pl. Bethlen Gáborról és *Pázmány Péterről* is készített portrét, önálló lapot szentelt Rulandnak, arra utal, hogy az már ekkor híres és feltehetően jómódú orvos volt. Ezt erősíti meg a kép alatti pár soros vers, amely egyfelől azt említi, hogy gyógyító- és alkimistaként egyaránt ismert volt, másfelől azt, hogy a Ruland nemzetség, a „*Gens Rulandica*” híre — az irigyek ellenére — egyre növekszik. A képen Ruland nemes voltát nemcsak a címer tanúsítja, hanem az is, hogy karddal az oldalán láthatjuk. Orvos és alkimista voltáról pedig az orvosi és alkimista eszközök, valamint alkimista jelképek, mottók vallanak.

Itt jegyezzük meg — mintegy zárójelben és Szathmáryt plagizálva —, hogy az orvosi és főleg az aranycsinálói szolgálatok „legolcsóbb honoráriuma” a nemesség volt (hiszen az orvosoknak nem kellett a címer mellé birtokot adni).³⁹

Visszatérve Ruland képére és a „*Gens Rulandica*” hírnevére, a vers szerzőjéről szükségesnek látjuk megemlíteni, hogy az *Petrus Meiderlin* (Meuderlin), aki 1582-ben született, Andreas Rulanddal egy időben, 1597-ben iratkozott be a tübingai egyetemre.⁴⁰ Mint már említettük, Andreas Ruland Regensburgban volt orvos, talán ő volt a pozsonyi sírfeliratban említett négy híres-neves Ruland egyike, a két Martin és természetesen a sírban pihenő János mellett.

Valószínűleg többet is lehetne tudni Ruland János életéről, ha sikerült volna Wolfenbüttelből megkapni *Josua Wegelin* neki szentelt halotti búcsúztatóját. Sajnos, noha kétségtelenül megvolt a könyvtár állományában, hiszen Németh S. Katalin gyűjtésében a címlapot is megismerhettük, sőt jelzetre is hivatkozhattunk, ismételt kérésünk ellenére sem sikerült másolatot kapnunk. Kaptunk viszont helyette egy mikrofilmet, amelyen egy eddig ismeretlen nyomtatványt láthattunk, nemcsak Ruland Jánosra, hanem Ruland János Dávidra is vonatkozó adalékokkal.

Németh S. Katalin rövidített leírásában a terjedelem meghatározásakor számozott és számozatlan lapok is szerepeltek, valamint alkalmi versek szerzőinek felsorolása. Úgy gondoljuk, hogy Wolfenbüttelben egyetlen nyomtatványnak vették a halotti beszédet és a halottat dicsőítő verseket. Időközben azonban, felismerve, hogy más évből keltezett önálló címlapja van a versgyűjteménynek, különválasztották, s ezt küldték el az általunk kért helyett.

„*Pro usu lectoris habent sua fata libelli*” — ez a gyakorta idézett megállapítás esetünkben szó szerint érvényes. Már a címlapból kiderül, hogy a nyomtatvány egy Johannes Rulandus halála után két évvel megjelentetett versgyűjtemény:

Fama posthuma, Quam ... Dn. Johanni Rulando, Medicinae Doctori, Practico celeberrimo, Physico in ... Civitate Pisoniensi ... Anno Christi M.DC.IIXL. Aetatis vero LXIII. Mortalitatís legi obsecuto ... carminibus epicediis, in fano Memoriae ... decantatum íverunt Cognatorum, Amicorum & Concívium in Rep[ublica] Literaria ... nomine venientes. Lipsiae, Sumpt. Heredum Joh. Preferti Bibliopol. Wratisl. Typis Henningi Köleri 1640. — (24) p. 4°

³⁸ Az arcképet Magyary-Kossa (*i.m.* 3. köt. 361.) közölte, természetesen ugyancsak Ruland János Dávid portréjaként.

³⁹ Szathmáry: *i.m.* 275. Rudolf császárról írva: „Az aránylag fősvény király a legolcsóbb kitüntetést adta” a nemességgel, megelégedése jeléül.

⁴⁰ Jöcher: *i.m.* Bd. 3. 487—488., ill. *Matrikel Tübingen i.m.* Bd. 1. 741., 228.19, míg Andreas Ruland ugyanott 739., 227.58. sz.

FAMA POSTHUMA;

*Quam**Viro Nobili, Excellentissimoq;*

DN. JOHANNI RULANDO,

Medicinæ Doctori, Practico celeberrimo, Physico in libera regiaq; Civitate Posoniensi in Ungariâ, ut multo rei medicæ, ita præsertim Panacææ nomine meritissimo,

*Annò CHRISTI M. DC. IIXL.**Ætatis verò LXIII.*

Mortalitatis legi obsecuto, ex inquietissimis hujus

Seculi turbis,

ad pacatissimas Cœli sedes, quâ Animam,

et quietissimos Terræ sinus, quâ Corpus

RECEPTO,

CARMINIBUS EPICEDIIS,

*In fano Memoria,*Anxio, ut-ut frustraneo, hoc quidem Seculi
desiderio,*Flebili voce & calamo,**Voto tamen & spe latiori,*

decantatum iverunt

Cognatorum, Amicorum & Concivium in Rep. Literariâ, defuncto etiamnum benè cupientium
nomine venientes.

L I P S I Æ

Sumptibus Heredum Joh. Perferti, Bibliopol,

Wratil.

TYPIS HENNINGI KÖLERI.

AN, M DC XXX.

A Johannes Ruland emlékére kiadott mű cimlapja

A kis nyomtatványban szereplő versek egytől egyik az elhunyt Johannes Ruland nagy tudását dicsőítik. Szerzőik közt soproni és pozsonyi magyarok mellett a Boroszlóhoz közeli lengyel kisváros, Namysłów ev. lelkésze, diakónusa, rektora dicsőítette a nagytudású orvost és alkimistát, többször említve az egyetlen leszármazottat, Joannes Davidot. A gyászversgyűjteményben Caspar Heuchelin azt írja, hogy Ruland temetésén a koporsót nem kísérte zokogó hitves. („*Nulla quidem sequitur flendo tua funera conjunx.*”) Vagyis valóban sem özvegy, sem más utód, Ruland János Dávidon kívül.

Így jutottunk el végül az immár valós adatokkal megismerhető Ruland János Dávidhoz, méghozzá éppen a véletlen adományából, a *Fama Posthuma* révén.

Ruland János Dávid. Regensburg, *1607 előtt—†Modor vagy Pozsony, 1647 körül. Martin Ruland jun. regensburgi működése idején, tehát 1607 előtt született, feltehetően másodszülött fiúként. Orvosi tanulmányait Wittenbergában végezte. 1628-ban iratkozott be, egy évvel a legifjabb Martin után.⁴¹ Két disputációjára találunk adatokat *Mundt-Wichert* már idézett gyűjteményében:⁴²

Ruland, Johann David (Regensburg): Disputatio continens controversias aliquot, quae in chymia inter chymicos cum Artistotelicis et Galenicis agitari solent. Präs. Johann Scharf. Wittenberg (Haken) 2. XI. 1629. 8 Bl[ätter] és

Ruland, Johann David (Regensburg): Disputatio medica de scabite vulgo sic dicta. Präs. Johann Georg Pelshofer. Wittenberg (Auerbach). 6. X. 1630. 20. Bl[ätter]

A harmadik disputációt az Egyesült Államok National Union Catalog-ja, Központi Katalógusa írja le:⁴³

RULAND, Johannes David 1585—1648 (ők is így, természetesen): Disputatio X. de urinis. In: Sennert, Daniel: *Epitome institutionum medicarum...* Wittenberg 1631. V—X., 12. p.

Erre a munkájára, mint Pharmacopoea-jának tartalmi előzményére maga Ruland János Dávid is hivatkozik, így már Szinyei és előtte Weszprémi is említi, bár évszám nélkül. (Ha ismerték volna az évszámot, az 1631-et, nem is vonhatták volna össze egyetlen személlyé a két Jánost.)

Még 1636-ban is megtaláljuk Johann David Rulandt Ratisbonensis Bavarus-t egyetemi polgárként. Az Odera melletti Frankfurt matrikulájában szerepel, mint „*Medicinae Candidatus*”.⁴⁴

A fentebb említett *Fama Posthuma* szerencsére további sorsával is megismertet. Az idősebb Ruland tudományát magasztalók ugyanis buzgón emlegetik, hogy e tudománynak van örököse. Unokaöccse az, aki nemcsak rokona, de tanítványa is volt. „*Vivit, adestque Haeres... Jan David, patruī qui aemulus, patris, ossibus ... solis avis, bustoque renascens, jacturam tanti sarciet arto VIRI*” — írta például *Christophorus Albinus, Polonorum Ecclesiastes*, Namysłów-ból. A versek többségének szerzője azonban magyarországi evangélikus személyiség:

⁴¹ *Album Acad. Viteb.* Jüngere Reihe i.m. Teil 1. 320., 1628. 140.

⁴² *Mundt—Wichert: i.m.* Bd. 3., 32.

⁴³ National Union Catalog Pre-1956 Imprints. Vol. 509. London-Chicago 1977. 531. (050.8911)

⁴⁴ *Aeltere Universitäts-Martikeln I. Universität Frankfurt a.O.* Bd.1. (1506—1648). Neudruck d. Ausg. 1887. Osnabrück 1965. 735. (10)

Pozsonyiak:

Daniel Schmid német ev. lelkész, Pozsonyban 1635—1660;

Daniel Tiefenbacher ev. rektor, 1627-től Pozsonyban;

Jacobus Eslinger (Esslinger) tanár az ev. gimnáziumban, később lelkész;

Caspar Heuchelin jogász, később városi jegyző Pozsonyban;

Johannes Kusser (Couserus) ekkor feltehetően pozsonyi tanuló, később soproni tanár és kántor, majd pozsonyi és végül stuttgarti orgonista.

Soproniak:

Paulus Schubert ev. lelkész, a sopronvidéki német egyházmegye esperese;

Matthaeus Bardeller német ev. lelkész;

Christophorus Schwanshofer ev. rektor;

Lucas Valla rektorhelyettes, később a soproni ev. gimnázium rektora;

Johann Christoph Mezger városi jegyző Sopronban.⁴⁵

A versek sorát magának az unokaöcsnek búcsúzása zárja. Könyörög Krisztushoz, hogy adjon néki nagybátyjához hasonló életet. A verset, s ezzel az egész gyűjteményt az atyja helyett atyjaként szeretett nagybátyját gyászoló sorokkal imigyen zárja: „*Patruī imo Parentis, heu longe desideratissimi... obitum lugens Johannes David Rulandus D[octor] ac Namislaviensium Medicus*”.

Így hát ebből a nyomtatványból egyértelműen kiderül, hogy Joannes David Ruland 1640-ben egy lengyelországi kisvárosban, Namyslów-ban volt orvos. A nagy Ruland János utolérhetetlennek tűnő tudását magasztaló versek felérnek egy mai reklámfüzetrel: a pozsonyi és soproni evangélikusok színe-java hívja fel a figyelmet arra, hogy a *Gens Rulandica* utolsó sarja is orvos, kiváló tanárként maga a tudós nagybácsi hagyta rá tudományát.

Ezek után nem meglepő, hogy Ruland János Dávid ismert művét, a *Pharmacopoea Nova*-t már a Pozsony megyei Modorban fejezi be, az előszó tanúsága szerint 1641. október 25-én. De a terjedelmes mű egy részét feltehetően még nem itt írta.⁴⁶

A Magyary Kossa által „bélsár-farmakopea”-ként aposztrofált⁴⁷ munka a Magyarországon megjelent legrégebbi receptgyűjtemény. Szerzője ezzel a teljesen „újszerű” receptgyűjteménnyel a szegények számára is hozzáférhető gyógyszereket, emberi és állati ürüléket javall a legkülönbözőbb betegségekre. Pl. a tehén és birka ürülékkel lehet a golyvát, a heregyulladás, a tüdőbajt gyógyítani, de a férfierő újraélesztésére és orrvérzés ellen is alkalmazható. A tyúkpiszok viszont veszettségre, a libaé sárgaság ellen, míg a varjúé köhögés és fogfájás ellen hatásos.⁴⁸

⁴⁵ A *Régi Nyomtatványok Magyarországi Szerzői* tervezett címmel készülő életrajzi gyűjtés adatai (OSzK).

⁴⁶ *Pharmacopoea nova in qua reposita sunt stercora...* Lőcse 1644. RMK II. 652 (= RMNY 2071) és Nürnberg 1644. RMK III. 6248. Az Index Morborum végén „Dabam in Regia ac Libera Civitate Modrana... MDCXXXI.”

⁴⁷ Magyary-Kossa: *i.m.* 3. köt. 316., 1313. sz.

⁴⁸ Portisch, Emil: *Geschichte der Stadt Pressburg-Bratislava*. Bd. 2., Pressburg-Bratislava 1935. 150. Weszpréminél, a kiváló fordításban magyarul is olvashatjuk a *Pharmacopoea*-ban szereplő, névtelen üdvözlő verset, amely klasszikus stílusban ugyan, de jellemzi a tartalmat:

*Mint amiként a fa is kicsi magból kél, de hatalmas
ágakat és árnyas lombkoronát kerekít,
így nő fel s terjed ki dicsőséged csemetéje,
hogy hordozza örök, fénysugarazta neved.*

Ez a gyógymód nem előzmények nélküli. Nem véletlen, hogy egyes receptek alatt Martin sen. és Martin jun. szerepel forrásként, de többször találunk *Johann. Ruland* nevet (pl. 100. l.), ugyanakkor önmagára Joann. David Ruland-ként hivatkozik (pl. 112. v. 127. l.). Hogy a maga korában ilyen olcsó gyógymódok sikerre számíthattak, azt az is bizonyítja, hogy egyazon évben Lőcsén és Nürnbergben is megjelent. (A sikerhez minden bizonnyal a Ruland név nimbusza is hozzájárult.)

Hogy János Dávid működött-e orvosként Pozsonyban, nem tudható. Városi orvos szinte bizonyosan nem volt; Duka Zólyomi nem találta nevét a városi számadáskönyvekben, amikor akár olyan ad hoc megbízottként is kereste, aki fizetést húzott a várostól. A legidősebb Martin orvosi kéziratán a possessori bejegyzés 1641-ből való, János Dávid akkor kaphatta kézhez, s nem korábban. Ez is arra utal, hogy a kézirat Martin jun.-tól Prágából, feltehetően előtte Pozsonyba, Ruland János birtokába került. Duka Zólyomi azt írja, hogy János Dávid 1647-ben bekövetkezett halála után a kézirat nem kerülhetett rögtön az ev. liceum levéltárába, akkor ugyanis nem élte volna túl az intézmény 1672-ben bekövetkezett feloszlását. Ebből a mellékesen odavetett mondatból eredeztethető az 1647-es halálzási év.⁴⁹ Paul Spindler korábban említett *Centuria*-jának előszavában Karl Rayger — szintén pozsonyi orvos — azt írja, hogy Ruland Spindlerre hagyta a nagyatyai kéziratot. Spindler életrajza⁵⁰ meglehetősen zavaros; rövid ideig lett volna csak orvos Pozsonyban, s élete további részében Regensburgban telepedett le. De a köreseteket, amelyek a *Centuria*-ban szerepelnek 1630 és 1665 közötti gyűjtésből idézi, így azt is vélhetjük, hogy Ruland később, de még 1665 előtt halt meg.

Ezzel a *Gens Rulandica* híres orvosainak sora lezárult. Több Ruland szerepel még a bibliográfiákban, de sem Lauingen, sem Regensburg, legfőképpen nem Pozsony vagy Modor — még utalásként sem — található életrajzaik közt. Ruland János Dávid is úgy tudhatta, hogy családjának magva szakadt, különben az értékes és a családban öröklődő *Thesaurus Medicus*-t nem hagyta volna Spindlerre. A Ruland család hírneve azonban tovább élt, életrajzi és általános lexikonokban találkozhatunk nevükkel, elsősorban a két Martin esetében. Nem szólva arról, hogy a 20. század második felében is megjelent Martin Ruland sen. egy munkája. A hildesheimi Olms cég 1964-ben megjelentette reprintben a *Lexicon alchemiae* frankfurti 1612. évi kiadását.

Mrs. G. WIX MA
H—1091 Budapest
Mester u. 71.

*Bár nevedet beragyogja apád s nagyapád hire, mégis
önmagad érdemivel vágyol emelni hired.
Hogy mi hatása vagyon hugynak és bélbeli salaknak
gyógyítás vonalán, erre a célra irod.
Ronda bűdös biz'e szer, de segélyt nyújt minden esetben,
mintha bizony mósusz volna, vagy ámbra akár.
Zóilus, ó szigorú kritikus, ki letéped, amit tudsz,
téphedd most a bűdös bakra tapadt ragacsot.*

(Weszprémi: *i. m.* 1. száz., Bp. 1962. 321.)

⁴⁹ Duna—Zólyomi: *i. m.* Ein ärztliches Vademecum 283.

⁵⁰ Vámosy: *i. m.* 53. — Szinnyei: *i. m.* 12. köt., 1357—1358.

SUMMARY

The Ruland family of German origin played an important role both in Hungarian and European medical history. Being a rather numerous family, and moreover, due to their habit of preferring to give the same first names to their children and because they worked in a relatively short period (ca. between 1550 and 1650), researchers often confuse one Ruland with the other. The present paper based on source-criticism, makes successful attempts to put the genealogy in order, presenting the history of the family, giving detailed biographies of each single Ruland and bringing together the bibliography of their works as well. As a result of her efforts the author puts a new light on the biographical data of the best known Ruland, namely of John David and at the same time she revisits the activity of John Ruland, who also lived and worked in Hungary.